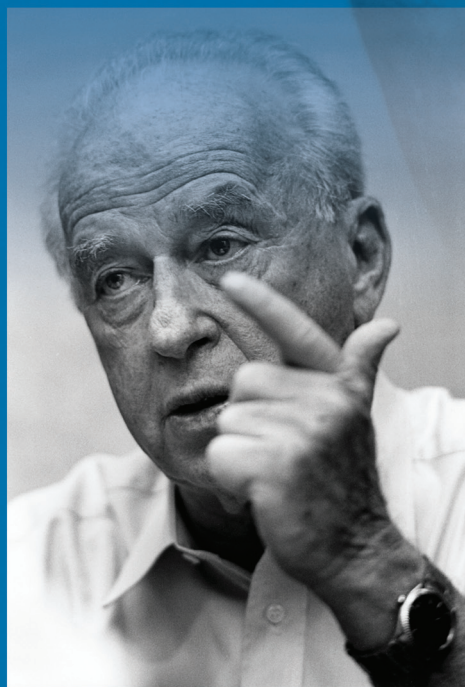

חשבון נפש דמוקרטי

20 שנה אחרי רצח רבין

חשבון נפש דמוקרטי
20 שנה אחרי רצח רבין

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

*The Rabin Assassination and Israeli Democracy:
A Twenty-Year Perspective*

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא מוסד עצמאי, לא מפלגתי, הממוקם בתפר שבין האקדמיה לפוליטיקה. המכון עוסק בתכנון מדיניות ובעיצוב רפורמות בממשל, במינהל הציבורי ובמוסדות הדמוקרטיה.

בתכניותיו ובמפעליו המכון חותר לחזק את מוסדות הדמוקרטיה המתהווה בישראל ולגבש את ערכיה. בהמשך לעבודת מחקר מעמיקה הוא מגיש המלצות מעשיות לשיפור התפקוד של המשטר במדינת ישראל ולטיפול חזון ארוך טווח של משטר דמוקרטי יציב, המותאם למבנה, לערכים ולנורמות של החברה הישראלית. המכון שואף לקדם בישראל שיח ציבורי בנושאים שעל סדר היום הלאומי, ליזום רפורמות מבניות, פוליטיות וכלכליות, לשמש גוף מייעץ למקבלי ההחלטות ולקהל הרחב, לספק מידע ולהציג מחקר משווה.

החוקרים במכון הישראלי לדמוקרטיה הם אנשי אקדמיה, והם מובילים פרויקטים במגוון תחומים של החברה והמשטר בישראל. מחלקת ההוצאה לאור של המכון מפיקה, משווקת ומפיצה את פירות עבודתם.

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא זוכה פרס ישראל לשנת תשס"ט על מפעל חיים – תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר ידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה (ע"ר), תשע"ו
נדפס בישראל, 2015

המכון הישראלי לדמוקרטיה
רח' פינסקר 4, ת"ד 4702, ירושלים 9104602
טל': 02-5300888
אתר האינטרנט: www.idi.org.il

להזמנת ספרים:
החנות המקוונת: <http://tinyurl.com/idi-store>
דוא"ל: orders@idi.org.il
טל': 02-5300867 ; פקס: 02-5300800, 1-800-20-2222

תוכן העניינים

5	חזון דמוקרטי משותף לחברה אזרחית מקוטבת יוחנן פלסנר
9	רצח רבין: אחריות וזיכרון ידידיה שטרן
14	בזכות הבירור מרדכי קרמניצר
19	רצח יצחק רבין בדעת הקהל הישראלית - 20 שנים אחרי תמר הרמן, אלה הלר, חנן כהן, דנה בובליל

חזון דמוקרטי משותף לחברה אזרחית מקוטבת

יוחנן פלסנר

20 שנה אחרי, והמשפט המהדהד מנאמו של יצחק רבין בעצרת בליל הרצח עדיין רלוונטי למציאות הישראלית: "אלימות היא כרסום יסוד הדמוקרטיה הישראלית. יש לגנות אותה, להקיע אותה, לבודד אותה".

רצח רבין הוא נקודת שבר בדמוקרטיה הישראלית, משום שהוא מסמל יותר מכול את כישלונם של האמצעים הדמוקרטיים לתעל את המחלוקות אל הזירה הפוליטית ולהכריע הכרעות הנוגעות לעתיד המדינה בדרכים קונסנזואליות. רצח רבין מסמל את הגישה האלימה האנטי-דמוקרטית, הגישה האוחזת בנשק כדי להרוג דעה. 20 שנה אחרי רצח רבין, ו-42% מהציבור עדיין חוששים מפני רצח פוליטי נוסף (סקר מדד הדמוקרטיה הישראלית 2015). החברה הישראלית היא חברה שבטית ומחולקת. זומה שהמחלוקות בינינו עדיין עמוקות, וההתכנסות סביב חזון אזרחי משותף טרם נראית באופק.

ואף על פי כן הדמוקרטיה הישראלית לא נקברה בליל הרצח. רבין העיד על עצמו בנאומו בטקס קבלת פרס נובל לשלום כי היותו חייל בצבא ההגנה לישראל אפשרה לו להפוך להיות חיל בצבא השלום. באותו האופן טמונה בלקחים מרצח רבין, 20 שנה אחר כך, האפשרות של חיזוק יסודות הדמוקרטיה במקום כרסומם. 20 שנה אחרי הרצח רוב גדול בציבור (86%) מתנגדים לשימוש בנשק במצבים פוליטיים מסוימים כדי למנוע ממקבלי ההחלטות להוציא לפועל את מדיניותם. התנגדות זו לאלימות יכולה לשמש יסוד לניסוח חזון דמוקרטי משותף לחברה האזרחית המשוסעת, ונדמה שמשימה זו צריכה להיות האתגר המרכזי שלנו היום והלקח שיש ליישם.

ניסוח חזון דמוקרטי משותף אין פירושו העלמת המתחים, טאטוא המחלוקות או התעלמות ממגמות קיצוניות. להפך – מדובר בתהליך כואב וארוך של סרטוט קווי השבר של החברה הישראלית; של חיטוט בפצעים הכואבים שלה, כמו האי-שוויון בין יהודים לערבים ובין פריפריה למרכז; של העלאת המתח בין תפיסות דתיות לתפיסות חילוניות בכל הקשור לדיוקנה של המדינה ולהכרעות המדיניות אל פני השטח; ושל דיון בסוגיות הליבה, למשל השליטה בפלסטינים.

ישראל של היום משוסעת. היא מורכבת משבטים־שבטים שיש להם הרבה מן המשותף בצד קווי תיחום ברורים וחדים מדי: ערבים, חילונים, חרדים, דתיים לאומיים, תושבי פריפריה. כל אחת מהקבוצות הללו מחזיקה בחזון משלה למדינת ישראל, גם אם בתוך עצמה היא אינה הומוגנית: בציבור הערבי, למשל, יש מי שרואים בחזונם מדינה דו־לאומית או מדינת כל אזרחיה, ובציבור החרדי אפשר למצוא מי שהיו שמחים לכוון מדינת הלכה.

הדמוקרטיה היא המסגרת היחידה שיכולים לשכון בה זה לצד זה חזונות סותרים. היא המסגרת היחידה אשר על פי כלליה אפשר לייצר שיג ושיח ביניהם, ללא אלימות ובמסגרת החוק. דווקא בחברה משוסעת כמו החברה הישראלית המצע המשותף שעל בסיסו יכולה לצמוח הסכמה הוא התרבות הפוליטית הדמוקרטית. והכוונה כאן היא לתרבות הפוליטית של הדמוקרטיה המהותית, החורגת מעבר לעיקרון הפרוצדורלי של הכרעת הרוב והמציבה לנגד עיניה את השמירה על זכויות האדם והאזרח, את ההגנה על מיעוטים ואת כבוד האדם כערכים מכוננים.

הקיצונים, "העשבים השוטים" כפי שהם מכונים, המגולמים בדמותו של הרוצח יגאל עמיר אינם האיום האמיתי על הדמוקרטיה הישראלית. הם רק בגדר סימפטום למחלה עמוקה יותר של שלה – היעדר ההפנמה של עקרונות מהותיים של הדמוקרטיה כמו חופש הביטוי, שוויון וכבוד האדם באשר הוא. ערכים אלו עומדים למבחן יום־יומי, אך הם מאותגרים במיוחד במצבי משבר. בשנים האחרונות היינו עדים שוב ושוב לקריסת השיח הדמוקרטי, לחוסר סובלנות כלפי האחר ושונותו, לביטויי שנאה ולמעשי אלימות. רצח הנערה שירה בנקי במצעד הגאווה בירושלים ורצח משפחת דוואבשה בהצתת ביתה בכפר דומא בשנה האחרונה, גילויי השנאה והגזענות כלפי ערבים אזרחי ישראל בזמן מבצע צוק איתן וגילויי גזענות והסתה אחרים.

רצח רבין היה תולדה של היעדר ההפנמה של הערכים הדמוקרטיים, בעיקר בחלקים בקרב ציבור הימין הקיצוני, אבל מאז חלחל חוסר תרבות זה, למרבה הצער, גם לתוך שורות נבחריו הציבור. גל של חקיקה אנטי־דמוקרטית שנועדה לפגוע ב"אחר", להשתיקו ולהדירו מלווה אותנו בשנים האחרונות. די אם נזכיר את חוק החרם, חוק הנכבה ואת האימונים החוזרים לקצץ את כנפיו של בית המשפט העליון בחקיקה עוקפת בג"ץ. אי־הבנה מוחלטת שוררת באשר למהות הפרדת הרשויות, השיח הציבורי הידרדר, והשליחות הציבורית איבדה מהכבוד הראוי לה.

בטווח הארוך התרופות היעילות ביותר למיגור שנאת האחר, ההסתה והגזענות ולהפנמת ערכים דמוקרטיים הן שתיים: חינוך אזרחי לדמוקרטיה והכרת האחר – הכרה לעומק, הכרה מהותית; לא במפגשים אקראיים המסלקים את המחלוקות לשעה או שעתיים, אלא פשוט לחיות יחד. עלינו לשאול את עצמנו, למשל, אם נכון להמשיך בהפרדה בין הזרמים בחינוך הממלכתי; אם לא יהיה נכון מצדנו לשאוף ליצור זרם חינוך ממלכתי שבו תלמידים שומרי מצוות יכולים לשמור על אורח חייהם ועל העקרונות המנחים אותם ותלמידים מהזרם הכללי יכולים לקבל את מערכת הערכים ואת הפעילות המתאימה להם. האם בגלל תפילה בבוקר או שיעור על עקרונות בתפיסה הומניסטית-חילונית אי-אפשר ללמוד יחד מתמטיקה, עברית וידיעת הארץ? חיים יחד, משחק משותף בהפסקות והחלפת חוויות ייצרו היכרות והערכה הדדית שיסייעו לנו בסופו של דבר ליצור בסיס משותף שינפץ את חומת השבטיות חרף הבדלי הזהות המאפיינים אותנו.

אשר לחינוך אזרחי לדמוקרטיה: כבר ב־1925 אמר אלברט איינשטיין בנאומו בעת ייסוד האוניברסיטה העברית בירושלים: "מוסדות החינוך שלנו חייבים לראות זאת כיעודם, להגן על החופש מפני חשכתה של הרוח הלאומנית ומפני אי-הסובלנות הקנאית שהיא מולידה". אמירה זו רלוונטית היום יותר מתמיד. על מוסדות החינוך בכל הזרמים להטמיע ערכים אלו בקרב התלמידים, משום שה"אחר" שאליו מופנות השנאה והאלימות יכול להיות כל אחד ואחת מאתנו. כל אחד ואחת מאתנו יכול להיות מתויג כ"אחר": אישה, חרדי, ערבי, חילוני, דתי-לאומי, מזרחי, אשכנזי, אתיופי, רוסי, עובד זר, מבקש מקלט, הומוסקסואל, טייקון, מנהיג פוליטי, והרשימה עוד ארוכה. הסובלנות כלפי השונות היא יסוד הדמוקרטיה, בין שמדובר בדעות שונות או באורח חיים שונה ובין שמדובר בנטייות מיניות, במוצא או בצבע עור. דה־הומניזציה של האחר, כפי שטענה חנה ארנדט, מכשירה את הקרקע למעשי אלימות נגדו ומנטרלת את אמות המידה המוסריות.

רצח רבין הוא אירוע מכונן בחייה של החברה הישראלית. מיד לאחר הרצח התאפיין השיח הציבורי בחוסר ענייניות ונע בין התלהמות, הכאה על חטא והאשמות הדדיות – נגד הציונות הדתית, שמבית מדרשה יצא הרוצח, מזה ונגד השמאל ונכונותו להקריב הכול למען השלום מזה. ואולם בתוך זמן קצר השתלטו על השיח תכנים של אחדות מדומה שעיקרה השתקת המתחים והקונפליקטים במקום התמודדות אמיצה עמם. ייתכן שנדרשו לחברה

הישראלית 20 שנה כדי להתחיל להתמודד עם קווי השבר שחשפה הטראומה של רצח רבין. היום, יותר מתמיד, החברה הישראלית זקוקה לחזון משותף המבוסס על ערכי הדמוקרטיה המהותית ולפרקטיקה של שילוב אמיתי בין קהילות הנגזרת מחזון זה.

רצח רבין: אחריות וזיכרון

ידידיה שטרן

לפני 20 שנה זועזעו חיי. נוסף על הטראומה הלאומית שחווה כל הציבור הישראלי התנסיתי בטלטלה רגשית מיוחדת כשהתברר לי שרוצח ראש הממשלה יצחק רבין הוא תלמיד בפקולטה ששימשתי בה דיקן באותה עת. הבנתי שמשוה גדול מאוד השתבש. לראשונה הרגשתי שמדינת ישראל שאליה נולדתי איננה חסינה מפני הכוחות ההרסניים שהביאו לאובדן עצמאותנו הלאומית בבית השני. השנים שחלפו והניסיון המצטבר בחווייה הלאומית אינם מהסים את החששות. אמנם מתרחשים תהליכים מתקנים, אך זרמי העומק שאפשרו את הרצח טרם טופלו כנדרש. מהי הדיאגנוזה הנכונה של הבעיה? ומהו תפקידו של זיכרון הרצח במתן מענה לה?

א. אחריות

ברור לכול מי נרצח; מי שילם בחייו החד־פעמיים. ואולם מטרתו של הרוצח לא הייתה האדם יצחק רבין אלא ראש ממשלת ישראל. מדובר ברצח פוליטי שנועד לשנות את מדיניותה של הרשות המבצעת ולמנוע את מימושו של הסכם אוסלו. היריות בכיכר מלכי ישראל (כשמה אז) ביקשו להחליף את הפתק שבאמצעותו בוחרים בַּהֶדֶק האקדח שבאמצעותו רוצחים. הפגיעה ביצחק רבין נועדה להשיג השתלטות אלימה על שוק הדעות וההכרעות הלאומי. ולכן הדם שנשפך בכיכר העיר היה לא רק דמו של "האיש ההוא" אלא גם דמה של הדמוקרטיה. היריות כווננו נגד הממלכתיות עצמה.

המניעים לרצח הפוליטי היו דתיים. כזכור, היה אז עימות ישיר בין הכרעת הממלכה – לווטר על טריטוריה כחלק מהסכם שלום – לבין פסק הלכה של רבנים רבים השולל כל פשרה טריטוריאלית; והרוצח, חמוש בטיעונים דתיים מופרכים, שאף להכפיף את מצוות הריבון למצוות הרבנים. אף שמדובר באירוע יחיד, טעות קשה היא לבודד את הרצח מההקשר הרחב שלו: מלחמת תרבות ודת המתנהלת בישראל על זהות, על משמעות ועל מקומה של הרציונליות בתהליכי קבלת ההחלטות הלאומיים.

הרוצח וחלק מהציבור הדתי – קטן אמנם אך בעל משקל – שואף למהפכה אמונית שתתקן את המציאות הרוחנית במדינה, מתוך חזון כולל של אחריות

דתית לתקומת עם ישראל. תשתית העומק של המעשה הנפשע היא הרצון לממש "מטרה קדושה", שנגזרת מראייה מטה־היסטורית, משיחית או אחרת, של מהלך חיינו. זהו הדלק שהניע אדם בעל פתולוגיה קנאית לחפש צידוק דתי ליטול את נשמתו של גיבור ישראל, ממנהיגיה הגדולים של הקוממיות המתחדשת.

הכשל הדתי־תרבותי שהביא לרצח ראש הממשלה מוסיף לאיים על הממלכתיות ועל הדמוקרטיה הישראלית. היהדות המסורתית שהתפתחה בנסיבות של גלות מתמשכת לא הכינה את עצמה ל"פרוץ המדינה". לאחר שבעים דורות של היעדר ריבונות פוליטית אין לה זיכרון היסטורי, פתרונות נורמטיביים ומוסדות מתפקדים שיוזעים להכיל את המופע הציבורי של היהדות במרחב טריטוריאלי עצמאי. קושי זה נעשה דרמטי במיוחד בהקשר של עירוב הלכה עם פוליטיקה. כך, משקוטלג הוויכוח על גבולות המדינה אל תוך עולם המושגים ההלכתי ("פסקי הלכה"), הוא מוקצן בהכרח. ההלכה נתפסת כצו קטגורי בלתי מתפשר, ולכן השימוש בה בהקשר של הוויכוח הפוליטי מפעיל מנופים כבירי כוח של מחויבות בלתי מותנית.

הגדרת סוגיות של מדיניות חוץ וביטחון כנושא הלכתי מוציאה את הדיון בהן אל מחוץ למסגרת הרגילה של קבלת החלטות דמוקרטיות. התפיסה הרווחת אצל דתיים היא שהמצווה הדתית איננה מותנית בנסיבות של הכאן והעכשיו. היא ניצבת מחוץ להיסטוריה; עיוורת לא רק לשיקולים רציונליים, אלא גם וחמור מזה – לשיקולים מוסריים. זאת ועוד: השפה ההלכתית – "ייהרג ואל יעבור" – מעוררת זיכרונות היסטוריים של מקרים שבהם נאנסו מאמינים לעבור על הדת, והם התקוממו נגד הגזרה בכל אמצעי שעמד לרשותם. קנאי מרגיש בנוח בסביבה כזאת, והוא עלול לפעול.

ב־20 השנים שעברו התרחשו שינויים לטובה; החברה הדתית ציננה במשהו את הלהט המשיחי שלה. אין פירוש הדבר שהלהט האידיאולוגי פחת, אלא שהצדקות לו פונות לטיעונים רציונליים. יתר על כן, מסתמן פיכחון מסוים באשר להשפעות ההרסניות של עירוב הלכה בפוליטיקה. עם זאת עיקר המלאכה טרם נעשה: המנהיגות הדתית על רבדיה עדיין איננה מתמודדת עם האתגר הדתי שמציבה לפניה המדינה. הדוגמאות לכך רבות – היחס למערכת בתי המשפט ("ערכאות של גויים"), הקריאות לסרבנות ממניעים דתיים, הפסיביות של הפוסקים, הנמנעים מפיתוחה של "הלכה ציונית" בנושאים מגוונים, ועוד.

נדרש תיקון פנים־דתי מהותי ורחב. הקוד ההלכתי הנוהג עוסק היום בעיקר במצוות פולחניות (בין אדם למקום) ובמשפט הפרטי (בין אדם לחברו). חסרים בו ממדים מרכזיים של משפט ציבורי (בין אדם לציבור). מחסור זה הוא, כאמור, תולדה של התפתחות ההלכה במציאות גלותית, כאשר יהודים לא נשאו באחריות ל"מוצרים ציבוריים" המאפיינים מדינה מעבר לממד הקהילתי. מתוך החור השחור ההלכתי – היעדרו של משפט ציבורי – מוקרנת סכנה על המפגש בין המדינה ובין הדת, והוא מאיים על הפרויקט הציוני כולו. מתוך חור זה בקע הרוצח של יצחק רבין.

משימת הדור של רבני הציונות הדתית היא לאזור עוז ולהגיב בשפה הלכתית רגישה ומאוזנת לתופעה החשובה ביותר בחיים היהודיים באלפיים השנים האחרונות – מדינה יהודית. כל עוד נפטיר כבגלות, יוסיף לצוף בשמינו הממלכתיים ענן טעון אנרגיות דתיות שעלול להביא עלינו סערות גדולות בעתיד.

ב. זיכרון

השימוש בזיכרון של טראומה מתעתע. מופרים המצבים שבהם זיכרון הטראומה הוא כוח מעכב צמיחה; משקולת שהעבר מטיל על ההווה עד כדי סירוס יכולת הפעולה. לפיכך יש המבקשים למחוק את הטראומה, להדחיק ולשכוח אותה, על מנת לעצב "חיים חדשים". מנגד, יש מצבים שבהם זיכרון הטראומה הוא כוח בונה, קרקע פורייה לתיקון המציאות. במקרה הראשון מבקשים להתמודד עם הטראומה באמצעות השתחררות מהזיכרון; במקרה השני עושים זאת באמצעות השתחררות מהקיבעון השלילי שכרוך בטראומה. כעולה מכך, האיום האמיתי על זיכרון הטראומה של רצח רבין הוא בכריכה המתמדת שלו עם השלילה שבחיינו ועם האשמות הדדיות בין חלקי העם. כדי להבטיח את קיומו בתודעה הלאומית של הדורות הבאים יש לעשות בו שימוש בונה, מתקן מציאות. עלינו להכניס את העבר הקשה אל ההווה כדי שיפרה את העתיד של כולנו.

נכון להיום, לצערי, הפרוגנוזה בעניין זיכרון הרצח איננה אופטימית. הטראומה נתפסת כיוצרת מועקה וכמכבידה על חלק גדול מהישראלים שבהווה. ההאשמה של מגזר שלם באחריות לרצח – שקנתה לה שביטה בזמנו בקרב רבים שמתחזים לליברלים – הקשתה על דתיים־לאומיים להפנים את חשיבותו. העובדות המבישות הן שבמגזר הדתי־לאומי יש מי שמצניעים את

יום הזיכרון ורואים בו במת שיווק לעמדות פוליטיות שאינן מקובלות במגזר. הדהוד לדברים נשמע גם בכלל הציבור: מסקר עדכני של המכון הישראלי לדמוקרטיה ("מדד הדמוקרטיה הישראלית 2015") מתברר שכמחצית מהישראלים סבורים שהשמאל תרם להעמקת הפילוג בעם בעקבות רצח רבין בכך שהאשים את כל הימין והדתיים באחריות לרצח. נוסף על כך, זיכרון רצח רבין עובר הפרטה ודילול. עצרות מתחרות זו בזו, שמסמלות את הקרב על התודעה הציבורית, גורעות מהערך החינוכי שראוי היה להפיק מהאירוע הטרגי.

ואולם רצח רבין חשוב מכדי שנפקיר את זיכרונו לכוחות המבקשים להשכיחו. הגיעה השעה לחשיבה לאומית שתוציא את הזיכרון מאזור המחלוקת ותהפוך אותו לכוח בונה. אציע רעיון שעשוי ליצור שותפות כלל-ישראלית בשימור הזיכרון.

לוח השנה הישראלי נגזר מלוח השנה העברי, כיאה למדינה יהודית. תיקון הנפש של הימים הנוראים, הגבורה של חנוכה, חגיגת החירות של פסח או האבל הלאומי של תשעה באב ניכרים בכול. רק יום אחד – יום העצמאות – חוגג את הישראליות עצמה, אך גם יום זה איננו חג של כל הישראלים, שהרי שלישי מהאזרחים הם ערבים וחרדים, שיום העצמאות, למרבה הצער, איננו חגם. אין לנו יום אזרחי משותף שאיננו מציין שום ייחוד דתי, לאומי או תרבותי, אלא הוא כל כולו ישראליות אזרחית.

יום הזיכרון לרצח יצחק רבין יכול למלא את החסר אם יהפוך להיות "יום הדמוקרטיה הישראלית". סדר היום הישראלי העשיר והכאוטי מדגיש את ההבדלים בינינו. מדי בוקר בבוקרו אנחנו מתעוררים אל המחלוקת ואל המשבר. נדרש איזון באמצעות קביעת מועד שבו נדגיש את המכנה המשותף לשבטי החברה הישראלית כולה. ביום זה נציין את האזרחות המשותפת לכולנו הישראלים. ה' באייר יוסיף להיות יום ההולדת של הריבונות; י"ב בחשוון יהיה היום של האזרחות.

החוויה הדמוקרטית יכולה להיות עשירה, ונדרשת מחשבה יצירתית שתדגיש את צבעיה וגווניה. הגאווה המוצדקת שלנו בהיותנו הדמוקרטיה היחידה באזור צריכה להיחגג ביום הדמוקרטיה בכל מקום: תכניות לימודים וטקסים ייחודיים, שידורים חגיגיים, תפילות בבתי הכנסת, במסגדים ובכנסיות, הגשת "מדד הדמוקרטיה הישראלית" של המכון הישראלי לדמוקרטיה לנשיא המדינה ונאום שנתי של ראש הממשלה על מצב הדמוקרטיה הישראלית.

בעת אבל על אובדנו של אדם פרטי אנו מבקשים לעבד את האירוע, לרכך את רושמו ולהחלים ממנו כדי שנוכל להמשיך בחיים תקינים. זו דרכו של עולם. ואולם רצח של אדם ציבורי – ראש ממשלת ישראל – טומן בחובו משמעות רחבה הרבה יותר, שאסור בתכלית האיסור להשכיח אותה כדי להמשיך ב"חיים תקינים". אם נדע לקשור את האובדן הציבורי עם תיקון ציבורי נרחב, כמוצע, אפשר שהדורות הבאים, "שלא ידעו את יצחק", יוכלו לקבוע כי אמנם התרומה של יצחק רבין לחברה הישראלית בחייו הייתה עצומה, אך תרומתו לאחר מותו אפילו גדולה ממנה.

בזכות הבירור

מרדכי קרמניצר

20 שנה חלפו מאז נרצח ראש ממשלת ישראל יצחק רבין בידי יגאל עמיר. מסיבות פוליטיות ובשם האחדות נמנעה החברה הישראלית מבירור ענייני ונוקב של הרקע לרצח, משמעותו והשפעותיו. לא ניתן לבנות אחדות על גבו של טיזת, גם לא על סימטריה כוזבת בין שמאל לימין. להלן שורות אחדות במסגרת הזמנה לבירור כזה.

רוצח פוליטי כיגאל עמיר זקוק לאידאולוגיה עזת מבע, לציבור שהוא משמש שליחו ולאווירה ציבורית שמבטיחה רמות שונות של תמיכה במעשה. לכן ראיית הרצח כמעשה של יחיד חריג, "מטורף", "עשב שוטה" ותו לא, היא החמצה של הרקע לרצח ושל מה שעלול להביא לרצח הפוליטי הבא.

הרצח המחיש בחריפות, אך לא בפעם הראשונה, את הפוטנציאל ההרסני של קנאות דתית המשולבת בלאומנות (לא לאומיות) על רקע הכיבוש וההתנחלות ביהודה ובשומרון. אם מחזיקים בערך הדתי של קדושת הארץ כולה, בטענה של היותה שלנו בלבד מכוח הבטחה אלוהית, ובאיסור מסירתה לנוכחים כערך מוחלט שאינו צריך להתאזן בערכים אחרים, התוצאה של רצח מנהיג שמסכן את הערכים הללו היא כמעט מתבקשת. פועל יוצא של ההשקפה הקיצונית הזאת הוא העמדה שגורל השטחים אינו נתון להכרעת המערכת הפוליטית. בד בבד השתרש נרטיב חילוני הגורס כי הפלסטינים, מעצם מהותם, הם אויב נצחי של מדינת ישראל ותושביה היהודים, ולכן אחיזתנו הקבועה ביהודה ובשומרון מוצדקת וכל מאמץ להגיע להסדר הוא איווולט מסוכנת. תפיסה זו אף נותנת הכשר לנהוג בפלסטינים, בכלל זה מי שהם אזרחי המדינה, כבאויב מהותי ונצחי. הייאוש והאיבה שתפיסה זו זורעת חותרים תחת אושיות הדמוקרטיה. השקפה מעין זו מונעת מראש הסדר מדיני שכרוך בפניו יישובים בגלל החשש מפני אלימות ומפני סירוב פקודה או השתמטות של חלק מהצבא מביצוע הוראות הממשלה.

המרקחת של קיצוניות דתית ולאומנית, במשולב או בנפרד, מובילה אל ההיגיון שמאחורי השיגעון. זוהי הקרקע שממנה צמחו ברוך גולדשטיין, הרב כהנא וממשיכי דרכו, "המחתרת היהודית", "תג מחיר" וגל הגזענות שפקד את

הארץ ולא הרפה מאז מבצע צוק איתן, ששיאו ברציחתו של הנער מוחמד אבו חדיר והמשכו בגילויים הרצחניים של שגאה להומוסקסואלים ובטרור היהודי כלפי אזרחים פלסטינים. זהו אותו הדשן שממנו ניזונו יגאל עמיר וחסידיו. מה שמחריף את הבעיה הוא היחס המבין והסלחני כלפי "בחורינו הטובים" המונעים לפשעים על ידי האידיאולוגיה "שלנו", הימנית-קיצונית או הדתית-פונדמנטלסטית, מצד המחנה הפוליטי הימני - החילוני והדתי - ולא אחת גם מצדו של השלטון, בכלל זה הרשות השופטת והחוננת. כל עוד האידיאולוגיות האלה הן נחלתם של ציבור רחב ושל חלק מרכזי במנהיגות הפוליטית, יהיו מי שיתרגמו אותן לעשיית מעשים של התגרות ושל זוועה בפלסטינים. לא יועילו הגינויים. פשעים אלו הם פועל יוצא הגיוני של ההשקפות הללו. מבצעייהם יודעים זאת ובונים על כך. הם סומכים על כך שמתחת לגינוי מסתתרת לכל הפחות הבנה, אפילו שביעות רצון והסכמה, שאינן יכולות לקבל ביטוי גלוי.

השיח הציבורי בישראל מתאפיין בקוטביות יוצאת דופן. מצדו האחד של המתרס עומדים מי שסבורים שהקמת מדינה פלסטינית בצד מדינת ישראל היא כורח מוסרי ואינטרס לאומי ישראלי חיוני; מצדו השני - מי שרואים בכך אסון אידיאולוגי-ערכי או ביטחוני. כל אחד מהצדדים רואה בעמדת הצד האחר עיוות וסכנה קיומית. חיוני שהוויכוח הזה יתקיים מתוך גישה של סובלנות כלפי עמדתו הבלתי נסבלת של האחר. ואולם בשנים האחרונות הימין הקיצוני פועל להשתקת העמדה האחרת. חוק החרם, חוק הנכבה, המאמצים לפגוע בבית המשפט העליון ובארגוני החברה האזרחית והפעולות להרחקת חברי כנסת ערבים מדגמים את הניסיון להכריע את המחלוקת על ידי הפחדת היריב הפוליטי והשתקתו.

בזמן האחרון היינו עדים להתקפות חסרות רסן על בית המשפט העליון על רקע החלטתו שלא למנוע את הריסת הבתים שנבנו שלא כדין ועל קרקע פרטית בבית אל. הקריאה לעלות על בית המשפט בדחפור לא הייתה מביישת את הפרועים שבפונדמנטליסטים באיראן או באפגניסטן. מסוכנות ממנה הן ההתבטאויות מן הסוג שהשמיע השר יריב לוי, שמשותפת להן השגאה המפפעפת כלפי בית משפט והדה-לגיטימציה החריפה לשופטיו משום שהם עושים את מלאכתם נאמנה. השגאה והדה-לגיטימציה הן חיזוק ידיים ישיר למתפרעים המתנגדים בכוח, המופעל כלפי כוחות הביטחון, לביצוע צווים חוקיים, והן זרעות את זרעי האלימות כלפי שופטי בית המשפט עצמם. בל נטעה! ההתקפות הקבועות על בית המשפט בכל פעם שהוא פוסק פסיקה

שאינה לרוחו של הימין הקיצוני (קיצוני אבל לא שולי ולא קטן בהיקפו) נועדו לפגוע בעצמאותו של בית המשפט, שהיא ציפור נפשו ובסיס קיומו של המוסד. לא בבית משפט רוצים המסתערים עליו אלא בבית חבובות, הולכי גחון, בית המאשר כל גחמה שלטונית.

רצח רבין אישש אמת ידועה: המעבר מאיבה לערבים לאיבה כלפי יהודים – "תומכי ערבים" – עד כדי ביצוע רצח הוא ישיר למדי. לכן מי שמשלים עם גזענות ועם אלימות והסתה לאלימות כלפי ערבים, מקבל על עצמו גם אלימות והסתה לאלימות כלפי יהודים. מעבר דומה מתרחש בכל הקשור לדה-לגיטימציה לאנשי ציבור – תיוגו בעת האחרונה של שר הביטחון כפוסט-ציוני ואף גרוע מזה אינו אלא המשך לתיוג דומה שנעשה על ידי תנועת "אם תרצו" לאישים כמו שמעון פרס ואהוד ברק. וזאת לדעת: גם מי שנמצא במחנה העוסק בדה-לגיטימציה שיטתית של יריבים פוליטיים עלול למצוא את עצמו ביום מן הימים קורבן לדה-לגיטימציה בכל עת שעמדתו או מעשיו לא יתיישרו עם הקיצוניים שבקיצוניים, המנכסים לעצמם את כל מרחב הלגיטימיות. כל מי שמונע ולו על ידי שמץ של אחריות ממלכתית לא יימלט מגרזנה של הדה-לגיטימציה.

מאחר שלא נערך בירור יסודי, לא חל שינוי במדיניות התביעה הכללית בכל הנוגע לפרסומים בעל פה ובכתב שמכשירים את הלבבות לאלימות – התרת דם, הכשרת רצח והסתה לגזענות. לא הופנם הלקח שאלימות פוליטית או אידאולוגית מן הסוג של רציחתו של רבין נעשית על יסוד הכשרת קרקע מוקדמת של לגיטימציה לאלימות, דה-לגיטימציה של היריב הפוליטי והפיכתו לאויב. החלטות היועצים המשפטיים לממשלה בעניין הרב יצחק גינזבורג, הרב שמואל אליהו וכותבי "תורת המלך", הרבנים יצחק שפירא ויוסף אליצור, הן תעודת עניות למערכת אכיפת החוק שלנו ולמדינת ישראל כמדינה יהודית.

זאת ועוד, לא נלמדו הלקחים באשר למתחייב במערכת החינוך הישראלית. מערכת החינוך, על כל זרמיה, הולכת ומתרחקת מהמחויבות לשוויון ערך האדם. למעשה היא הולכת בכיוון ההפוך ממש – חינוך לפרטיקולריזם לאומני קיצוני, מתנשא, עוין כלפי הערבים ומי שאינם יהודים. גל הגזענות שהתרומם לגובה חסר תקדים במבצע צוק איתן – מגובה על ידי ההנהגה הלאומית (חוץ מנשיא המדינה), בין שבתמיכה מילולית ובין שבשתיקה – לא היה משום קריאת השכמה המנערת את החברה מן הדרך-לא-דרך שהיא הולכת בה.

נדמה אפילו שבשני העשורים האחרונים מאז רצח רבין הופקו לקחים הפוכים, מוטעים ומסוכנים. פרשיית חוק אי-איחוד המשפחה הפלסטינית שאושר על ידי בית המשפט והחלטת שר הביטחון מלפני חודשים אחדים להדיר פועלים פלסטינים מאוטובוסים שנוסעים בהם יהודים הם עדות לקלות הבלתי נסבלת של הכניעה לשיקולי ביטחון, גם אם מדומים, על חשבון ההגנה על זכויות האדם והאזרח ועל רמיסתו ברגל גסה של עקרון השוויון.

לא רק יצחק רבין נרצח. בעפר מתגוללים ונרמסים הדגלים שנשא: העדפת השלום על פני המלחמה, מתוך הבנה שהמשך הכיבוש מסכן אותנו ביטחונית ומוסרית, המחויבות האמיתית לביטחון המדינה ולשלום עם שכניה וההבנה שיש לאל ידינו לשנות את המציאות. במקום כל אלו שולטת ברמה מדינית של נישול האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים ודיכוייה. מדיניות זו מבוססת על תחושת עליונות שלנו כלפיהם, שאם לא כן כיצד נצדיק את שלילת זכויותיהם האזרחיות במשך שני דורות? אחת דינה של מדיניות זו – להופכם לאויבים מרים שלנו. הנרטיב המציג את הפלסטינים כאויבי נצח שלנו אינו משקף מציאות אלא יוצר מציאות. המשך נקיטת המדיניות הנהוגה בשטחים אכן ייצור אויב תמידי וסכסוך שאין לו קץ. המחשבה שיעלה בידינו להעלים את הפלסטינים או להכרית מקרבם את שאיפתם לעצמאות מתבססת ביסודה על עמדה גזענית ובנויה על ניתוק מן המציאות.

אל מול מצב עניינים זה מגלה המחנה הפוליטי שיצחק רבין בא ממנו ושאותו הנהיג חולשה, רפיסות ואובדן דרך. הציונות של יצחק רבין – משוכנעת בדרכה, מפוקחת, מעוגנת במציאות ולא שוגה בחזיונות שווא וברטוריקה שקרית ומתלהמת – נתפסת על ידי הימין הקיצוני כאנטי-ציונות. החיוניות של טיפוח יחסינו עם ידידותינו בעולם וההכרה העמוקה במגבלות הכוח הפיזי שאפיינו את חשיבתו המדינית זנחו. במקומן נרקמים חדשות לבקרים מהלכים שתכליתם להגן כביכול על ישראל מפני מחרמיה ואויביה על ידי השתקת קולות של ביקורת על התנהגות השלטון במדינה. דוגמה טובה לכך היא פנייתה של סגנית שר החוץ למדינות ידידות לישראל לחדול מסיוע כספי לאחדים מארגוני זכויות האדם המבקרים את מעשי המדינה בשטחים, את היחס לאוכלוסייה הערבית בישראל ומהלכים שנקטו בזמן מבצע צוק איתן. והנה, מעשה שטן – מעשים שלטוניים אלו הפוגעים באופייה הדמוקרטי של המדינה מחלישים את קשרינו עם ידידותינו הדמוקרטיות ומספקים תחמושת לאויבינו. הם מחזקים את התובעים להחיל על ישראלים שיפוט פלילי בינלאומי

בטענה שהמדינה נוקטת צעדים אקטיביים למניעת העלאתם וביורום של חשדות לביצוע פשעי מלחמה. גם מורשת רבין פנימה – ההשקעה בחינוך כמפתח לחוסנה של החברה ושילוב האזרחים הערבים וראייתם כשותפים פוליטיים לדרך השלום – ננטשה.

היד נרעדת לקראת המשפט הבא: יש רבים הרואים ברצח רבין רצח פוליטי שחולל שינוי דרמטי ומקיף במציאות. אולי הכרעה ממש. לפי גישה זו, קשה לתאר רצח פוליטי משתלם יותר מרציחתו של יצחק רבין. לכן הפיתוי לחזור על רצח פוליטי, אם יתעורר הצורך בכך לתפיסתם של רוצחים פוטנציאליים, הוא כה גדול.

יצחק רבין לא היה אדם מושלם. כמנהיג הוא סבל מחולשות ומנקודות תורפה ו"ידע" גם לטעות. לכן ביום השנה להירצחו לא בפולחן אישיותו עסקינו. אבל אי־אפשר שלא להתגעגע לאחדים ממאפייני אישיותו כאדם וכמנהיג, ובהם הנכונות לקבל על עצמו אחריות אישית (בפרשת הדולרים; אחרי הניסיון הכושל לחלץ את החייל נחשון וקסמן ז"ל), היעדר גבהות לב, הנכונות להקשיב ולהשתנות, הישירות, האמינות, אפילו הרטוריקה החלשה שלו. הפער בין מנהיגותו לבין המנהיגות הפוליטית דהיום הוא ענקי. דווקא משום כך המִשגה של התחמקות מהתמודדות עם רציחתו ועם מורשתו הוא כה כבד. האומה זקוקה, כאוויר לנשימה, לחזון, לדמויות מופת שאינן מושלמות, לחשבון נפש. על רקע המציאות שאנו חיים בה היום ההתמודדות האמורה נחוצה אפוא יותר מאי פעם.

רצח יצחק רבין בדעת הקהל הישראלית – 20 שנים אחרי

תמר הרמן, אלה הלר, חנן כהן, דנה בובליל

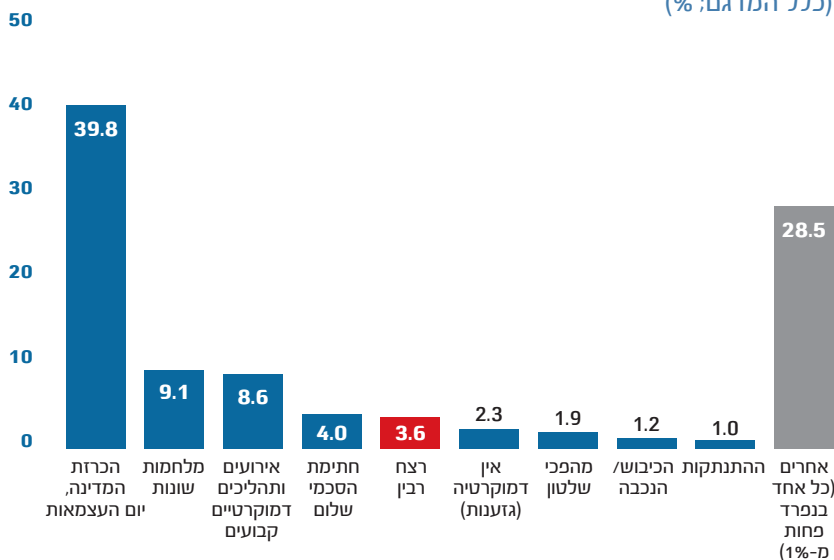
בנובמבר 2015 ימלאו 20 שנה לרצח ראש הממשלה יצחק רבין בידי המתנקש יגאל עמיר. רצח פוליטי זה – שהתרחש על רקע התקדמות תהליך אוסלו ובניסיון, שיש הסבורים שהצליח, להביא להפסקתו – הוא לתפיסתנו אירוע מכונן בדמוקרטיה הישראלית. לפיכך החלטנו לייחד חלק מרכזי בסקר מדד הדמוקרטיה 2015¹ לבחינה של העקבות שהותיר הרצח בזיכרון הקולקטיבי ושל המסקנות שהוסקו, או שלא הוסקו, ממנו.

האירוע העיקרי בהיסטוריה של ישראל כמדינה דמוקרטית

ראשית ביקשנו מהמרוויינים לציין את האירוע העיקרי בעיניהם בתולדות מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית. ציפינו שהרצח יתפוס מקום מרכזי ברשימת האירועים העיקריים שהמשיבים יציינו, אך טעות הייתה בידינו. מכלל המדגם רק 3.6% ציינו את הרצח כאירוע העיקרי בעיניהם בהיסטוריה הדמוקרטית של ישראל. בראש הובילו בבירור הכרזת המדינה ויום העצמאות. מיעוט האזכורים החופשיים של רצח רבין אומר דרשני מבחינת בולטות האירוע הטרגי בזיכרון הקולקטיבי הישראלי לאחר 20 שנה בלבד.

1 סקר מדד הדמוקרטיה 2015 נערך על ידי מרכז גוטמן לחקר דעת קהל ומדיניות במכון הישראלי לדמוקרטיה. הסקר נערך בטלפון על ידי מכוני הסקרים "דיאלוג" ו"טלדור" בשפות עברית, ערבית ורוסית בין 13 באפריל ל-10 במאי 2015. המדגם כלל 1,019 מרוויינים המהווים מדגם מייצג של האוכלוסייה הבוגרת בישראל. טעות הדגימה המרבית לכלל המדגם היא $\pm 3.2\%$. מאמר זה הוא גרסה מקוצרת של פרק 2 בדוח מדד הדמוקרטיה הישראלית 2015 אשר יפורסם בקרוב.

תרשים 1 האירועים העיקריים בהיסטוריה של ישראל כמדינה דמוקרטית
(כלל המדגם; %)

שימוש בנשק למניעת מהלכים מדיניים

השאלה הנגזרת מכך היא אם היום, בהשפעת הרצח, הציבור הישראלי נותן לגיטימציה לשימוש בנשק לצורך סיכול מהלכים מדיניים שגיבשו מקבלי החלטות מוסמכים. מצאנו קונסנזוס כמעט מלא (86.4%) נגד שימוש בנשק כדי לסכל ביצוע מדיניות שעליה החליטו הרשויות. עם זאת כ־9% הסכימו שיש מצבים שבהם שימוש כזה בנשק הוא לגיטימי, מהם 4% הסכימו לכך מאוד (בתרגום לחספרים מוחלטים – 9% פירושם 540 אלף איש ואישה כאשר החישוב מתבסס על מספר בעלי זכות הבחירה, כ־6 מיליון).

פילוח לפי גיל (יהודים) מרמז שככל שגיל המשיבים צעיר יותר, כך יש בקרבם, בממוצע, תמיכה רבה יותר בשימוש בנשק.

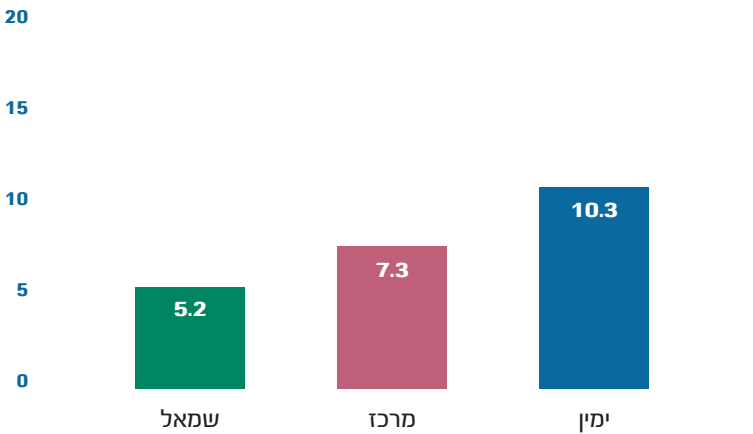
לוח 1 (%)

+65	64-55	54-45	44-35	34-25	24-18	
4.0	8.2	5.4	9.4	10.8	14.3	מסכימים לשימוש בנשק בנסיבות מסוימות

פילחנו את מדגם היהודים לפי **סולם הדתיות** של הנשאלים. ההבדלים היו קטנים, אם כי לא בלתי קיימים: התמיכה הגבוהה ביותר בשימוש בנשק נמצאה בקרב דתיים – 10.6%; ומכאן, בסדר יורד: מסורתיים לא־דתיים – 9.4%; חילונים – 8.2%; מסורתיים־דתיים – 7.3%; חרדים – 3.7%.

פילוח אותו מדגם לפי **מחנה פוליטי** הראה כי שיעור התומכים באפשרות להשתמש בנשק בקרב מי שהגדירו את עצמם ימין אמנם נמוך אבסולוטית (10.3%), אבל כפול משיעורם בקרב מי שהגדירו את עצמם שמאל (5.2%).

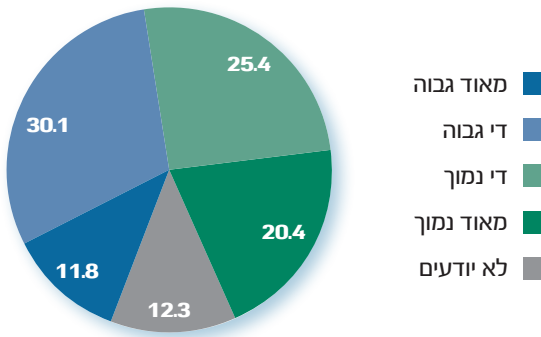
תרשים 2 "יש מצבים שבהם אין בררה וחייבים להשתמש אפילו בנשק כדי למנוע מהממשלה לבצע את מדיניותה" (מסכים מאוד או די מסכים; יהודים; לפי מחנה פוליטי; %)

הסיכוי לרצח פוליטי נוסף

לנוכח הקונסנזוס הרחב נגד שימוש בנשק לסיכול מדיניות ממשלתית נשאלת השאלה אם הציבור חושש מרצח נוסף בארץ על רקע פוליטי או שמא אפשרות זו נתפסת כנחלת העבר. מתברר שאכן מדובר בחשש רווח: 41.9% מכלל המדגם מעריכים כי יש סיכוי מאוד גבוה או די גבוה שיתרחש רצח של מנהיג יהודי בידי מתנקש יהודי. עם זאת שיעור גבוה מעט יותר (45.8%) מעריכים כי הסיכוי לכך די נמוך או מאוד נמוך.

תרשים 3 מהו לדעתך הסיכוי שרצח פוליטי של מנהיג יהודי בידי מתנקש יהודי יתרחש שוב בישראל? (כלל המדגם; %)

פילוח לפי מחנה פוליטי (יהודים) מלמד על פערים גדולים בין המחנות: בימין שיעור המעריכים שיש סיכוי נמוך לרצח פוליטי נוסף הוא 58%, לעומת 29.8% בלבד המעריכים שיש לכך סיכוי גבוה. במרכז, ובעיקר בשמאל, יש רוב ברור למעריכים כי יש סיכוי גבוה שבישראל יתרחש רצח פוליטי נוסף (50.2% ו-65.6% בהתאמה), לעומת 41.6% ו-29.1% (בהתאמה) הסבורים שהסיכויים לכך נמוכים.

לוח 2 (%)

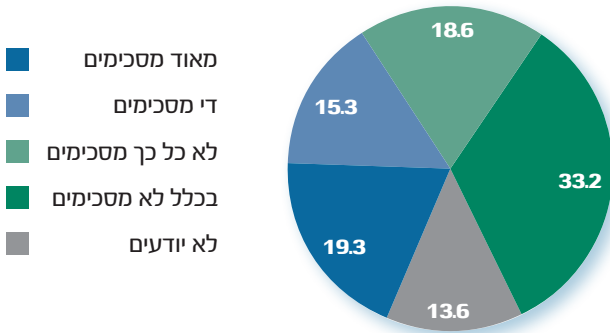
שחאל	מרכז	ימין	
65.6	50.2	29.8	סיכוי גבוה לרצח פוליטי
29.1	41.6	58.0	סיכוי נמוך לרצח פוליטי

הערכה בדיעבד של ביקורת הימין על המדיניות של יצחק רבין

ניסינו לברר איך נתפס בדיעבד בעיני הציבור היהודי תהליך אוסלו, שראש הממשלה רבין זוהה עמו עד כדי כך שהוא נרצח בשל כך. רצינו לבדוק אם מנקודת הראות של היום, הביקורת על רבין מצד הימין בזמן אמת הייתה מוצדקת. לשם כך ביקשנו את דעתם של המרואיינים על ההיגד – "הכישלונות החוזרים להגיע להסכם שלום עם הפלסטינים מוכיחים שהביקורת של הימין על המדיניות של יצחק רבין בנושא זה הייתה מוצדקת". רוב לא גדול (51.8%) מתנגדים לקביעה זו, אבל כשליש (34.6%) סבורים כי הביקורת מצד הימין הייתה בשעתה במקומה.

תרשים 4 "הכישלונות החוזרים להגיע להסכם שלום עם הפלסטינים מוכיחים שהביקורת של הימין על המדיניות של יצחק רבין בנושא זה הייתה מוצדקת" (יהודים: %)

פילוח התשובות לשאלה זו לפי מחנה פוליטי (יהודים) העלה, כצפוי, הבדלים ניכרים: בקרב מי שהגדירו את עצמם ימין יש רוב למצדיקים בדיעבד את הביקורת מצד הימין על מדיניות רבין, בשעה שבמרכז ובשמאל רק מיעוט קטן רואים כך את פני הדברים.

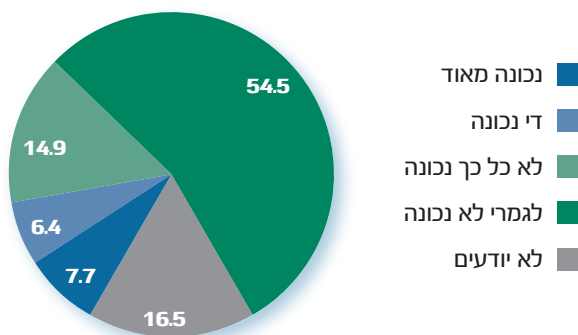
לוח 3 (%)

שאלה	מרכז	ימין	מסכימים מאוד או די מסכימים שהביקורת של הימין על מדיניות רבין הייתה מוצדקת
	17.7	53.7	10.4

רצח רבין וסיכול הסכנה שבהסכם השלום

ניסינו לבדוק את מידת ההסכמה או ההתנגדות בציבור היהודי להיגד שניסוחו עוד יותר "קשה": "הרצח של יצחק רבין מנע סכנה גדולה לביטחון ישראל בכך שעצר חתימה על הסכם שלום עם הפלסטינים". רוב ברור מקרב היהודים (69.4%) דחו טענה זו. עם זאת, כ-14.1% מהמרוואיינים סבורים שאכן כך הדבר. בתשובה לשאלה זו היה גם שיעור גבוה יחסית של "לא יודעים" (16.5%), מה שמרמז על היסוס מסוים במענה.

תרשים 5 "הרצח של יצחק רבין מנע סכנה גדולה לביטחון ישראל בכך שעצר חתימה על הסכם שלום עם הפלסטינים" (יהודים; %)

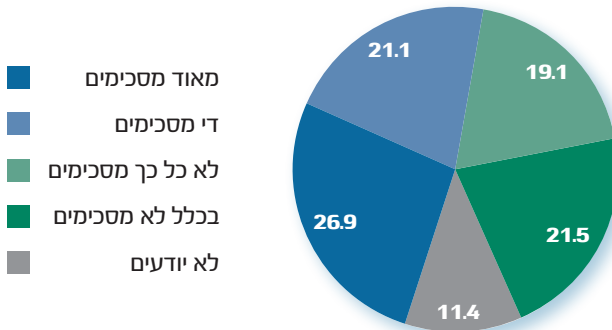

פילוח לפי הצבעה בבחירות 2015 (יהודים) העלה כי השיעור הגדול של הסוברים שהרצח מנע סכנה גדולה לביטחון ישראל נמצא בקרב מצביעי יהדות התורה (25%) ומצביעי הבית היהודי (23.4%).

אחריות השמאל לפילוג בעם לאחר הרצח

מכאן עברנו לשאלה בדבר האחריות לשסע הפנימי שהעמיק בציבור היהודי לאחר הרצח. שאלנו את המרואיינים באיזו מידה הם מסכימים או מתנגדים לטענה ש"גם השמאל תרם להעמקת הפילוג בעם בעקבות רצח רבין בכך שהאשים את כל הימין והדתיים באחריות לרצח". אצל היהודים שיעור הסוברים כי יש בטענה זו אמת (48%) עולה על שיעור השוללים אותה (40.6%). אצל המרואיינים הערבים נמצא פחות או יותר שוויון בין המחזיקים בכל אחת מן העמדות (43.4% ו-45.7%, בהתאמה).

תרשים 6 גם השמאל תרם להעמקת הפילוג בעם בעקבות רצח רבין בכך שהאשים את כל הימין והדתיים באחריות לרצח" (יהודים: %)

פילחנו את התשובות לשאלה זו לפי סולם דתיות (יהודים). שיעור המסכימים עם הטענה שגם השמאל אחראי להעמקת השסע משום שלאחר הרצח הוא הטיל את האשמה על הימין ועל המחנה הדתי באופן כוללני מדי גבוה ביותר בקרב הדתיים (79.1%). בקרב החילונים שיעור המסכימים עם טענה זו הוא הנמוך ביותר, אם כי אינו מבוטל כלל (40.5%). השאר מסתופפים בתוך.

לוח 4 (%)

מסכימים שגם השמאל אחראי לפילוג בעם	חרדים	דתיים	מסורתיים- לא-דתיים	מסורתיים	חילונים
66.6	79.1	54.0	50.2	40.5	

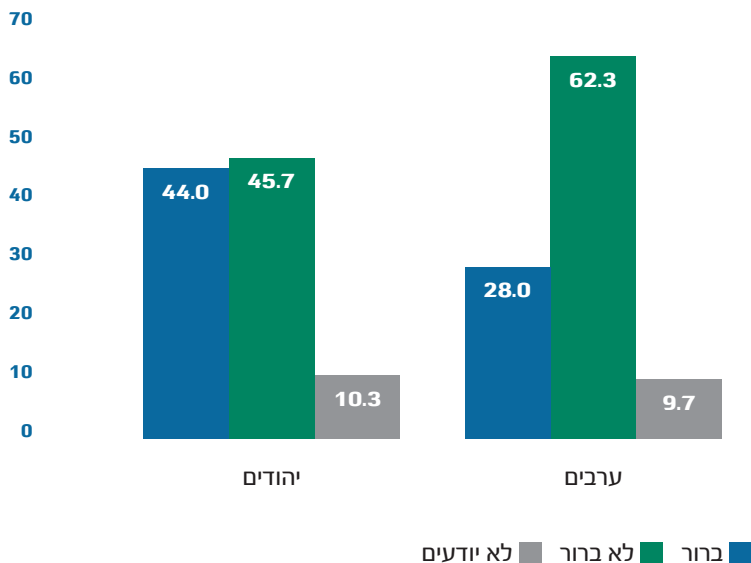
פילוח המדגם לפי מחנה פוליטי (יהודים) העלה, שלא במפתיע, כי רוב בימין מטילים את האחריות גם על השמאל (62.4%). באופן פחות צפוי, מיעוט לא מבוטל במרכז (36.5%) ובשמאל (31.1%) גם מסכימים עם טענה זו.

מורשת רבין

בעקבות השיח האינטנסיבי על מורשת רבין בשנים שלאחר הרצח ביקשנו לברר איזו מורשת השאיר אחריו ראש הממשלה המנוח. תחילה שאלנו: "יש מי שמדברים על מורשת רבין. האם, אישית, ברור לך או לא ברור לך מהי המורשת הזו?". בכלל המדגם 48.3% אמרו שכלל לא ברור להם או די לא ברור להם מהי המורשת שהשאיר אחריו רבין, ואילו 41.5% אמרו שמורשתו די ברורה להם או מאוד ברורה.

פילוח לפי לאום הראה כי בעוד שבקרב היהודים מדובר בחלוקה כמעט שווה בין מי שהמורשת ברורה להם למי שהמורשת אינה ברורה להם (44% ו-45.7%, בהתאמה), בקרב הערבים לרוב הגדול (62.3%) מורשתו של רבין אינה ברורה, ובתוכם רוב למשיבים שהיא כלל אינה ברורה להם (52%). ממצא זה מאתגר במיוחד לנוכח התפיסה הרווחת שיצחק רבין הצטיין במתן תשומת לב לצרכיה ולרצונותיה של האוכלוסייה הישראלית-ערבית.

תרשים 7 האם ברור או לא ברור לך מהי מורשת רבין? (לפי לאום; %)

פילחנו את מדגם היהודים לפי גיל כדי להבין אם האי־בהירות היא תלוית זמן, כלומר אם מי שנולדו או בגרו לאחר רצח רבין מודעים פחות למורשתו ממי שהיו כבר בוגרים בתקופת כהונתו והירצחו. במפתיע משהו, לא מצאנו בעניין זה הבדלים מובהקים בין קבוצות הגיל השונות.

פילוח המדגם לפי **מחנה פוליטי** (יהודים) העלה, לעומת זאת, כי האי־בהירות גדולה בעיקר בימין – שם רק כשליש (33.4%) מצהירים כי מורשת רבין ברורה להם, לעומת 54.4% במרכז ו־72.6% בשמאל. נראה כי מורשת רבין ברורה בעיקר למי שהיו קרובים לעמדותיו או דומים לו במאפייניהם החברתיים־דמוגרפיים.

עיקרי מורשת רבין

מי שענו כי מורשת רבין מאוד או די ברורה להם התבקשו לסכם את עיקריה בעיניהם. הלוח הבא מרכז את הקטגוריות העיקריות של התשובות שניתנו לשאלה זו.

לוח 5 (%)

עיקרי מורשת רבין	
51.7	שלום; חתירה לשלום; שתי מדינות; ויתור למען השלום
9.1	שלום וביטחון; מלחמה בטרור/בערבים כאילו אין שלום, וחתירה לשלום כאילו אין טרור/מלחמה
7.3	סובלנות; נגד אלימות; חיזוק אחדות העם
5.9	ויתורים לערבים; אסון; נכונות לוותר על שטחים
5.4	תרומה לעם/למדינה
2.5	מדינה יהודית-דמוקרטית/לא דו-לאומית
2.4	ביטחון; מנהיג צבאי
1.8	אחר (יושר/צניעות/סוציאליזם)
2.1	אין מורשת רבין/לא רלוונטית היום
11.8	לא יודע/מסרב להשיב
100	סך הכול

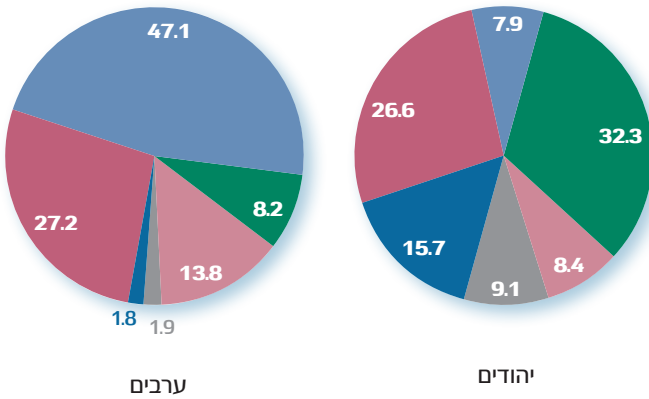
כפי שאפשר לראות, רוב המשיבים חושבים שהשלום הוא עיקר המורשת של רבין, אם כי איננו יכולים לדעת אם הפרשנות שהמראיינים נתנו לה חיובית או שלילית. אחריה, במרחק רב מבחינת שכיחותה, ממוקמת קטגוריית השילוב בין שלום לביטחון. מבחינה היסטורית יש אירוניה מסוימת בכך שאיש צבא ורמטכ"ל לשעבר נטבע בזיכרון הקולקטיבי דווקא בזכות המהלך שהוא הוביל לפני הירצחו בכיוון של חתימה על הסכם שלום עם האויב שבו הוא לחם שנים רבות, מה שמחק, לטובה או לרעה, את המרכזיות של עיסוקו בביטחון במשך כל חייו הבוגרים.

תוכנם של ימי הזיכרון לרצח רבין

האי־בהירות של מורשת רבין באה לידי ביטוי גם בהתפלגות התשובות לשאלה בדבר התוכן הראוי של ימי הזיכרון לרצח רבין. נראה שחלקים גדולים בציבור היהודי "בורחים" לתכנים הפחות מאתגרים והפחות קונפליקטואליים לציון הרצח (אחדות העם – 32.3%; חייו ותרומתו האישית של רבין – 15.7%; סך הכול: 48%). רק כרבע ממליצים על הדגשת ערכי הסובלנות והדמוקרטיה, ו-7.9% בלבד מדברים על ההכרח בויתורים למען השלום. בציבור הערבי, לעומת זאת, הדגש העיקרי והברור (47.1%) הוא ההכרח שבויתורים במסגרת עשיית שלום ולאחר מכן הדגשת ערכי הסובלנות והדמוקרטיה (27.2%).

תרשים 8 במה לדעתך צריך להתמקד יותר בימי הזיכרון לרצח יצחק רבין? (לפי לאום; %)

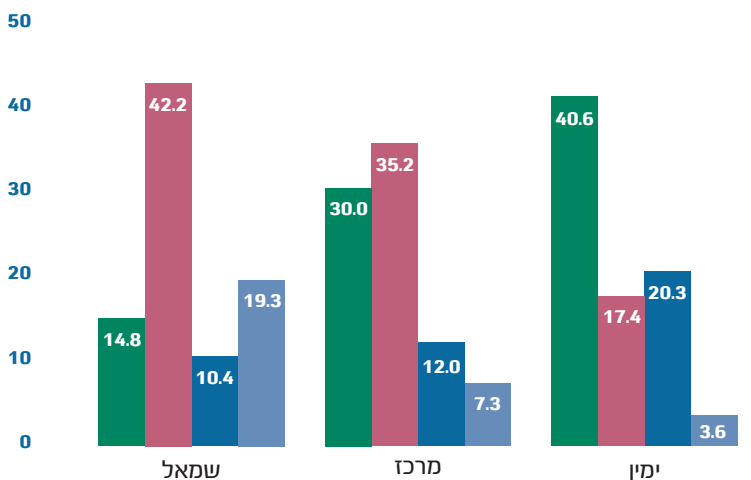

- בחיייו ובתרומתו האישית של רבין
- בערכי סובלנות ודמוקרטיה
- בהכרח לעשות ויתורים תמורת שלום
- באחדות העם בישראל
- כולם באותה מידה/אף אחד מאלה/אחר
- לא יודעים

פילוח לפי מחנה פוליטי (יהודים) מעלה שבימין מעדיפים התמקדות באחדות העם (40.6%) ובשמאל – התמקדות בהנחלת ערכי הדמוקרטיה (42.2%). במרכז ההעדפה מתפצלת בין ערכי הדמוקרטיה לאחדות העם (35.2% ו-30%, בהתאמה). כך או כך, ממצא מעניין הוא שגם בשמאל עניין השלום שולי יחסית; רק כחמישית ממי שהגדירו את עצמם כך היו רוצים שהוויתורים למענו יעמדו במרכז יום הזיכרון לראש הממשלה שנרצח בנינו.

תרשים 9 במה לדעתך צריך להתמקד יותר בימי הזיכרון לרצח יצחק רבין? (יהודים; לפי מחנה פוליטי; %)

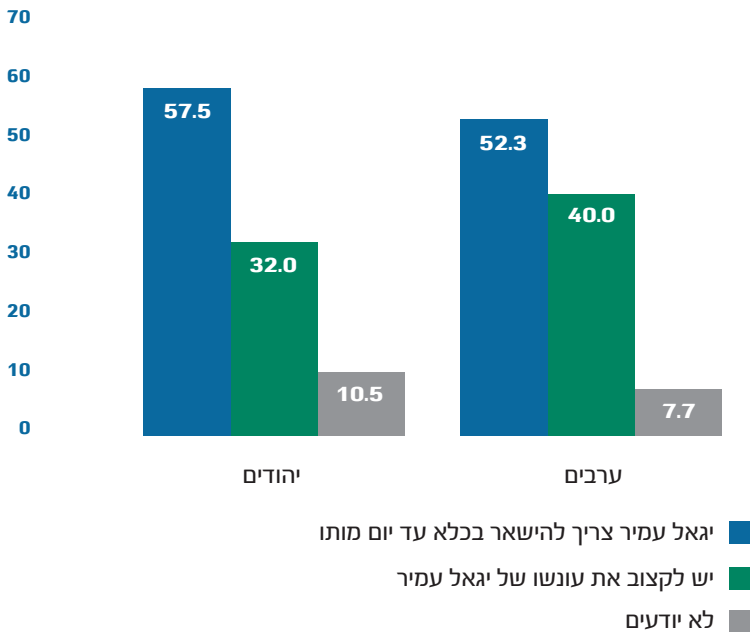

בהכרח לעשות ויתורים תמורת שלום ■ בחיינו ובתרומתו האישית של רבין ■
 בערכי סובלנות ודמוקרטיה ■ באחדות העם בישראל ■

מאסר או קציבת עונש ליגאל עמיר?

השאלה האחרונה ששאלנו נגעה לעתידו של רוצח ראש הממשלה, יגאל עמיר. רצינו לדעת עם איזו עמדה הציבור מסכים יותר – שיגאל עמיר צריך להישאר בכלא עד יום מותו או שיש לקצוב את עונשו לפי אותם כללים הנהוגים לגבי כל רוצח אחר. הרוב בכלל המדגם סבורים כי עמיר צריך להישאר בכלא עד יום מותו (56.7%). ואולם שיעור לא מבוטל (33.3%) תומכים בקציבת העונש, כלומר שחרור של יגאל עמיר בשלב מסוים על פי הנהלים המקובלים לגבי רוצח רגיל.

תרשים 10 יגאל עמיר צריך להישאר בכלא עד יום מותו או שיש לקצוב את עונשו לפי אותם כללים הנהוגים לגבי כל רוצח אחר (לפי לאום; %)

פילוח לפי גיל (יהודים) הראה כי בקרב המבוגרים יותר יש אחיזה חזקה מזו שבקרב הצעירים לדעה שאין לשחרר את עמיר עד יום מותו.

לוח 6 (%)

+65	64-55	54-45	44-35	34-25	24-18	
72.6	61.1	62.1	53.0	48.7	43.3	מסכימים שיגאל עמיר צריך להישאר בכלא עד יום מותו

פילוח לפי מחנה פוליטי (יהודים) העלה הבדלים גדולים מאוד – בעוד שבקרב מי שהגדירו את עצמם ימין רק 46.1% סברו שעל עמיר להישאר בכלא עד מותו, 72% ממי שהגדירו את עצמם מרכז סברו כך ו-77.8% ממי שהגדירו את עצמם שמאל.

לסיכום, 20 שנה לאחר רצח ראש הממשלה יצחק רבין נראה שהמרכזיות של מאורע קשה זה בזיכרון הקולקטיבי הישראלי הולכת ונשחקת. נראה גם כי בציבור הישראלי מסתמנת נטייה למסמס ולטשטש את המשמעויות הפוליטיות של מורשת רבין ושל ציון הרצח. בשאלה במה ראוי להתמקד ביום הזיכרון ליצחק רבין, ההעדפות השכיחות אצל היהודים הן לתכנים הפחות קונפליקטואליים, כמו אחדות העם בישראל (ההעדפה השכיחה בימין) או ערכי סובלנות ודמוקרטיה (ההעדפה השכיחה בשמאל). באשר לעתיד, הדעות חצויות בעניין ההיתכנות של רצח פוליטי נוסף של מנהיג יהודי בידי מתנקש יהודי.

ובאשר לשאלת התמיכה באלימות פוליטית ככלי לגיטימי – אמנם רוב גורף מתנגדים לשימוש בנשק כדי למנוע מהממשלה לבצע את מדיניותה, אך קרוב לעשירית, גם יהודים וגם ערבים, מסכימים שבמצבים מסוימים יש לאחוז בנשק כדי לסכל מדיניות לא ראויה. נוסף על כך, מיעוט קטן של משיבים, אך לא זניח, לא חוששים לומר כי הרצח של רבין מנע סכנה גדולה לביטחון ישראל בכך שעצר חתימת הסכם שלום עם הפלסטינים. כלומר, חרף ההתנגדות הנחרצת של כלל חלקי האוכלוסייה לאלימות פוליטית ולהצדקתה, יש שוליים קטנים אך משמעותיים של מי שתומכים בכך מראש או בדיעבד – ממצא מעורר דאגה ומחייב חשיבה.

יוחנן פלסנר הוא נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה.

פרופ' ידידיה שטרן הוא סגן נשיא למחקר במכון הישראלי לדמוקרטיה ופרופסור למשפטים באוניברסיטת בראילן. תחומי העיסוק שלו הם דת ומדינה, משפט והלכה, זהות ישראלית ומשפט מסחרי.

פרופ' מרדכי קרמיצר הוא סגן נשיא למחקר במכון הישראלי לדמוקרטיה ופרופסור אמריטוס בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים. מומחה למשפט פלילי וציבורי.

פרופ' תמר הרמן היא המנהלת האקדמית של מרכז גוטמן לחקר דעת קהל ומדיניות במכון הישראלי לדמוקרטיה, עמיתה בכירה במכון ופרופסור מן המניין למדע המדינה באוניברסיטה הפתוחה. מומחית לחקר דעת קהל ולחברה אזרחית ופוליטיקה חוץ-פרלמנטרית.

